AQShning Afg‘onistondan chiqishi va uning global geosiyosiy oqibatlari

Istamova Dilnura Zafar qizi
O‘zDJTU, Xalqaro jurnalistika fakulteti
Xalqaro munosabatlar yo‘nalishi 3-bosqich talabasi
Email: dilnuraistamova9@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-2319-6968

Annotatsiya. Ushbu maqolada 2021-yilda AQShning Afg‘onistondan chiqishi jarayoni va uning global geosiyosiy oqibatlari kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Bunda 2001-yildan keyingi davlat qurilishi jarayonining evolyutsiyasi, xavfsizlik sektorini isloh qilishdagi muammolar, Tolibonning hokimiyatga qaytishi va bu jarayonlarning mintaqaviy hamda global xavfsizlik tizimiga ta’siri ko’rib chiqiladi. Shuningdek, AQSh tashqi siyosatining transformatsiyasi, buyuk davlatlar o‘rtasidagi kuchlar muvozanatining o‘zgarishi hamda yangi geosiyosiy jarayonlar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Afg‘oniston tajribasi xalqaro munosabatlar nazariyasi va amaliyoti uchun muhim hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Afg‘oniston, AQSh tashqi siyosati, davlat qurilishi, Tolibon, geosiyosat, xavfsizlik, xalqaro munosabatlar

Abstract. This article analyzes the process of the US withdrawal from Afghanistan in 2021 and its global geopolitical consequences based on a comprehensive approach. It examines the evolution of the state-building process after 2001, the challenges of security sector reform, the return of the Taliban to power, and the impact of these processes on the regional and global security system. It also analyzes the transformation of US foreign policy, the changing balance of power between great powers, and new geopolitical processes on a scientific basis. The Afghan experience is important for the theory and practice of international relations.

Keywords: Afghanistan, U.S. foreign policy, state-building, Taliban, geopolitics, security, international relations

Аннотация. В данной статье на основе комплексного подхода анализируется процесс вывода американских войск из Афганистана в 2021 году и его глобальные геополитические последствия. Рассматривается эволюция процесса государственного строительства после 2001 года, проблемы реформирования сектора безопасности, возвращение талибов к власти и влияние этих процессов на региональную и глобальную систему безопасности. Также на научной основе анализируются трансформация внешней политики США, изменение баланса сил между великими державами и новые геополитические процессы. Афганский опыт имеет важное значение для теории и практики международных отношений.

Ключевые слова: Афганистан, внешняя политика США, государственное строительство, Талибан, геополитика, безопасность, международные отношения

KIRISH

XXI asr boshlarida Afg‘oniston global geosiyosiy tizimning eng muhim strategik davlatlaridan biriga aylandi. 2001-yilda yuz bergan 11-sentabr terror hujumlaridan so‘ng, AQSh boshchiligidagi xalqaro koalitsiya tomonidan Afg‘onistonga harbiy intervensiya amalga oshirildi va bu jarayon terrorizmga qarshi kurash hamda davlat qurilishi siyosati bilan izohlandi. Ushbu intervensiya natijasida Tolibon rejimi ag‘darilib, mamlakatda yangi siyosiy institutlar va demokratik boshqaruv tizimini shakllantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar boshlandi. Biroq, yigirma yil davom etgan ushbu jarayon kutilgan natijalarni bermadi va 2021-yilda AQSh qo‘shinlarining mamlakatdan chiqarilishi bilan yakunlandi.

Afg‘oniston masalasi nafaqat tarixiy yoki harbiy nuqtai nazardan, balki kompleks geosiyosiy va strategik yondashuv asosidagi tahlilni talab qiladi. Shu orqali zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimidagi transformatsion jarayonlarni chuqurroq anglash mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

AQShning Afg‘onistondan chiqishi zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida murakkab va ko‘p qatlamli jarayon sifatida baholanadi. Ushbu hodisa nafaqat harbiy operatsiyaning yakuni, balki yigirma yil davomida olib borilgan davlat qurilishi, xavfsizlik sektorini isloh qilish va siyosiy transformatsiya siyosatining yakuniy natijasi sifatida ham qaraladi. Shu sababli mazkur jarayonni tahlil qilishda uni faqatgina qisqa muddatli siyosiy qaror sifatida emas, balki tizimli muvaffaqiyatsizliklar yig‘indisi sifatida ko‘rib chiqish zarur.

AQShning Afg‘onistondagi davlat qurilishi strategiyasi nazariy jihatdan liberal institutsionalizm tamoyillariga asoslangan bo‘lsada, amaliyotda u mahalliy ijtimoiy-siyosiy realiyalar bilan mos kelmadi. Xususan, markazlashgan davlat modelini joriy etishga qaratilgan sa’y-harakatlar Afg‘onistonning tarixiy jihatdan desentralizatsiyalashgan boshqaruv an’analari bilan zid keldi [1]. Natijada, yaratilgan siyosiy institutlar tashqi moliyaviy va harbiy yordamga bog‘liq holda faoliyat yuritdi va mustaqil legitimlikka ega bo‘la olmadi [2]. Bu esa davlat tizimining ichki barqarorligini zaiflashtirdi va inqirozga olib keluvchi omillardan biriga aylandi.

Xavfsizlik sektorini isloh qilish jarayoni ham kutilgan natijalarni bermadi. AQSh va uning ittifoqchilari tomonidan tashkil etilgan Afg‘oniston milliy armiyasi va xavfsizlik kuchlari son jihatdan katta bo‘lishiga qaramay, ularning jangovar salohiyati past bo‘lib qoldi. Bu holat bir tomondan korrupsiya, resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi va boshqaruvdagi muammolar bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqa tomondan harbiy tizimning tashqi yordamga haddan tashqari bog‘liqligi bilan izohlanadi [3]. Natijada, AQSh qo‘shinlari mamlakatni tark etishi bilan xavfsizlik tizimi tezda yemirildi va bu Tolibonning tezkor ravishda hokimiyatni egallashiga imkon yaratdi.

Siyosiy boshqaruv tizimidagi legitimlik muammosi Afg‘onistondagi inqirozning asosiy sabablaridan biri bo‘ldi. Hukumatning korrupsiyaga moyilligi, saylov jarayonlarining shaffof emasligi va siyosiy elita o‘rtasidagi ichki ziddiyatlar davlat institutlariga bo‘lgan ishonchni pasaytirdi [4]. Bu esa aholining muqobil siyosiy kuch sifatida Tolibonga nisbatan nisbiy qo‘llab-quvvatlashini kuchaytirdi. Shu jihatdan, Tolibonning hokimiyatga qaytishi faqat harbiy muvaffaqiyat emas, balki siyosiy tizimning ichki zaifliklari natijasi sifatida ham talqin qilinadi.

AQShning Afg‘onistondan chiqishi uning global tashqi siyosatidagi strategik o‘zgarishlarni aks ettiradi. Xususan, Jo Bayden ma’muriyati ushbu qarorni qabul qilish orqali AQShning tashqi siyosiy ustuvorliklarini qayta belgiladi. Endilikda AQSh o‘z e’tiborini ko‘proq Osiyo-Tinch okeani mintaqasiga, ayniqsa Xitoy bilan strategik raqobatga qaratmoqda [5]. Bu esa Afg‘oniston kabi uzoq davom etuvchi harbiy operatsiyalardan voz kechish orqali resurslarni qayta taqsimlash zarurati bilan bog‘liq.

Mazkur jarayon global geosiyosiy kuchlar muvozanatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. AQShning mintaqadan chiqishi natijasida yuzaga kelgan “geosiyosiy vacuum” boshqa yirik davlatlar tomonidan to‘ldirilmoqda. Jumladan, Rossiya Markaziy Osiyoda harbiy hamkorlikni kuchaytirish orqali o‘z ta’sirini mustahkamlashga intilmoqda, Xitoy esa iqtisodiy loyihalar orqali mintaqada o‘zining strategik pozitsiyasini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, Pokiston va Eron kabi mintaqaviy davlatlar ham Afg‘oniston bilan bog‘liq siyosatini qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ldi [6].

AQShning chiqishi xalqaro xavfsizlik tizimiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatdi. Xususan, bu holat NATO ittifoqchilari orasida AQShning ishonchliligi masalasini kun tartibiga olib chiqdi [7]. Ayrim davlatlar AQShning strategik qarorlarini oldindan muvofiqlashtirmasdan qabul qilganini tanqid qildi.

XULOSA

AQShning Afg‘onistondan chiqishi zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida muhim burilish nuqtasi sifatida namoyon bo‘ldi. Ushbu jarayon nafaqat yigirma yil davom etgan harbiy va siyosiy ishtirokning yakuni, balki tashqi aralashuv orqali davlat qurish modelining amaliy natijalarini qayta

baholash zaruratini yuzaga keltirdi. Afg‘oniston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, murakkab ijtimoiy, etnik va siyosiy tuzilishga ega jamiyatlarda tashqi kuchlar tomonidan joriy etilgan institutsional tizimlar barqaror ishlashi uchun ichki legitimlik va mahalliy qo‘llab-quvvatlash hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Mazkur jarayonning yana bir muhim jihati shundaki, u global geosiyosiy kuchlar muvozanatida sezilarli o‘zgarishlarga olib keldi. AQShning mintaqadan chiqishi natijasida yuzaga kelgan strategik bo‘shliq boshqa yirik va mintaqaviy davlatlar tomonidan to‘ldirila boshladi, bu esa xalqaro tizimda raqobatning yangi bosqichga o‘tganini anglatadi. Shu bilan birga, ushbu holat xalqaro xavfsizlik arxitekturasining zaif tomonlarini ham ochib berdi va kollektiv xavfsizlik mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish zaruratini kuchaytirdi.

Afg‘onistonning ichki rivojlanish istiqbollari hamon noaniq bo‘lib qolmoqda. Siyosiy tizimning barqarorlashuvi, iqtisodiy tiklanish va xavfsizlikni ta’minlash kabi masalalar hal qilinmasdan qolmoqda. Bu esa mintaqaviy beqarorlik xavfini saqlab qoladi va global miqyosda xavfsizlik muammolarini yuzaga keltirishi mumkin.

Umuman olganda, AQShning Afg‘onistondan chiqishi xalqaro munosabatlar tizimida chuqur strategik, siyosiy va institutsional xulosalar chiqarishni talab qiladigan jarayon bo‘lib, u kelajakda tashqi siyosat, harbiy strategiya va davlat qurilishi konsepsiyalarini qayta ko‘rib chiqishda muhim tajriba sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Rubin, B. R. (2002). The fragmentation of Afghanistan: State formation and collapse in the international system. Yale University Press.
2. Barfield, T. (2010). Afghanistan: A cultural and political history. Princeton University Press.
3. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction. (2021). What we need to learn: Lessons from twenty years of Afghanistan reconstruction. Url: https://www.sigar.mil.
4. World Bank. (2020). Afghanistan development update. Url: https://www.worldbank.org.
5. Allison, G. (2017). Destined for war: Can America and China escape Thucydides’s trap? Houghton Mifflin Harcourt.
6. International Crisis Group. (2021). Afghanistan’s future under the Taliban. Url: https://www.crisisgroup.org.
7. North Atlantic Treaty Organization. (2021). NATO’s role in Afghanistan. Url: https://www.nato.int.